

Το Κρατικό Αρχείο, με την ευκαιρία των εορτασμών των 66 ετών από την έναρξη του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα του 1955-1959, παραθέτει απόσπασμα από την Εισαγωγή του Δρος Χάρη Αλεξάνδρου στην έκδοση με τίτλο «Προπαγάνδα - Αντιπροπαγάνδα. Απελευθερωτικός Αγώνας 1955-1959». Η έκδοση αυτή, φιλοξενεί σημαντικές προκηρύξεις της ΕΟΚΑ και φυλλάδια αποικιακής προπαγάνδας κατά την περίοδο του Απελευθερωτικού Αγώνα. Στόχος της, όπως και όλων των εκδόσεών του, ήταν η ανάδειξη του πλούτου των ιστορικών πηγών της Κύπρου που φυλάσσονται στο Κρατικό Αρχείο.

Η σημασία των φυλλαδίων

Ταυτόχρονα με τις εκρήξεις σε κυβερνητικά κτήρια και στρατιωτικές εγκαταστάσεις την 1^η Απριλίου 1955 που τις είχε διενεργήσει η ΕΟΚΑ («Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών»), κυκλοφόρησε η πρώτη προκήρυξη της ένοπλης Οργάνωσης με την υπογραφή «Ο αρχηγός Διγενής». Στη συγκεκριμένη προκήρυξη η ΕΟΚΑ αναλάμβανε κατ' αρχάς την ευθύνη για τις βομβιστικές επιθέσεις αλλά ταυτόχρονα αυτοπροσδιοριζόταν, έθετε τους στόχους της και έστελνε μηνύματα προς πολλούς αποδέκτες. Η κυκλοφορία φυλλαδίων αποτέλεσε εξ αρχής το κυριότερο μέσο διά του οποίου η ένοπλη οργάνωση θα επικοινωνούσε με τον λαό και θα διαβίβαζε σε αυτόν τα μηνυμάτα της, τις απόψεις και τις θέσεις της. Ο Γεώργιος Γρίβας, με το ψευδώνυμο Διγενής, γνώριζε ότι εξίσου σημαντική με τον συντονισμό της ένοπλης δράσης ήταν η διεργασία της επικοινωνίας με τον λαό. Αυτό καταγράφει εξάλλου επιγραμματικά στη σελίδα 31 του Χρονικού Αγώνος ΕΟΚΑ: «Δεν ήτο αρκετή η οργάνωσις του πληθυσμού. Έπρεπε συγχρόνως να κερδίσωμεν και την ψυχήν του. [...] Διά τον λόγον τούτον η επικοινωνία μας με τον λαόν έπρεπε να είναι συνεχής, η δε πραγματοποιήσις της υπήρξεν εκ των πρώτων και κυρίων μελημάτων μου»¹.

Το πιο πολυχρησιμοποιημένο μέσο λοιπόν διά του οποίου η φωνή της ΕΟΚΑ έφτανε στον κυπριακό λαό ήταν τα φυλλάδια. Η σημασία αυτού του μέσου έγκειται στη φύση του. Τα φυλλάδια ήταν συνήθως μονοσέλιδα για να μπορούν να τυπώνονται και να διανέμονται εύκολα και γρήγορα. Εντός μιας σελίδας έπρεπε ο συγγραφέας να συμπυκνώσει το μήνυμά του, χωρίς να πλατειάζει, χωρίς να φλυαρεί. Το μήνυμα έπρεπε να είναι ξεκάθαρο, κατανοητό και σύντομο. Να περιέχει τα βασικά, αλλά ισχυρότερα επιχειρήματα του συντάκτη του. Για τον λόγο αυτό, το φυλλάδιο, ως μέσο μετάδοσης μηνύματος, εμπερικλείει την ουσία και το απόσταγμα των σκέψεων του συντάκτη του.

Τα φυλλάδια συνήθως μονοσέλιδα και πολυγραφήμενα ήταν σχεδόν πάντοτε υπογεγραμμένα². Η προπαγάνδα της ΕΟΚΑ δεν διεξαγόταν μόνο από τα φυλλάδια που έφεραν την υπογραφή της Οργάνωσης, αλλά και από αυτά που έφεραν την υπογραφή του Αρχηγού της, του Διγενή. Η διαφορά μεταξύ των φυλλαδίων της ΕΟΚΑ και αυτών του Διγενή ήταν ότι στη δεύτερη περίπτωση, ο στρατιωτικός αρχηγός της οργάνωσης δημοσίευε τις προσωπικές του απόψεις για τον Αγώνα, απαντώντας και προκαλώντας τους Βρετανούς σε πιο προσωπικό επίπεδο, κηρύσσοντας τις εκεχειρίες και απευθυνόμενος στον κυπριακό λαό σε εθνικές επετείους.

Η παραγωγή των φυλλαδίων, σύμφωνα με τα διαθέσιμα δεδομένα, παρουσιάζει αυξητική τάση από χρόνο σε χρόνο. Ο μικρός αριθμός προκηρύξεων που είχαν κυκλοφορήσει από τον Απρίλιο του 1955 μέχρι τις αρχές του 1956 ίσως να οφείλεται στην έλλειψη ειδικής ομάδας στελεχών η οποία θα καταπιανόταν αποκλειστικά με την προπαγάνδα και άρα θα ήταν σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνη για την παραγωγή φυλλαδίων. Κατά τους πρώτους κρίσιμους μήνες η ένοπλη οργάνωση ήταν λογικό ότι θα έδινε περισσότερη σημασία στη δράση της, στη λεγόμενη «προπαγάνδα των πράξεων» παρά στην προπαγάνδα των λέξεων. Τα λίγα φυλλάδια που εκδίδονταν με την υπογραφή Διγενής ή ΕΟΚΑ θεωρούνταν αρκετά για να νοηματοδοτήσουν, τεκμηριώσουν και επεξηγήσουν τη δράση της Οργάνωσης καθώς και για να στείλουν τα επιθυμητά μηνύματα προς «εχθρούς και

¹ Γεώργιος Γρίβας-Διγενής, *Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*² (Λευκωσία: χ.ε., 1997), σ. 31.

² Για τις ελάχιστες περιπτώσεις κατά τις οποίες η ΕΟΚΑ είχε κυκλοφορήσει ανυπόγραφα φυλλάδια βλ. Γεώργιος Γρίβας-Διγενής, *Απομνημονεύματα Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959* (Αθήναι: χ.ε., 1961), σ. 113.

φίλους». Όπως ήταν επόμενο, ο αρχηγός της Οργάνωσης και κατ' επέκταση οι τομεάρχες και τα υπόλοιπα στελέχη αφιέρωσαν περισσότερο χρόνο στον συντονισμό, σχεδιασμό και εκτέλεση των ενεργειών της ΕΟΚΑ. Ίσως επιπλέον να μην υπήρχε ανάγκη συχνής έκδοσης φυλλαδίων αφού η προπαγάνδα των Βρετανών κατά της ένοπλης οργάνωσης ήταν σχεδόν απύσχα, ελλείπει ακριβούς πληροφόρησης για την ηγεσία, τα κίνητρα και τον τρόπο δράσης της. Επιπλέον, η παρουσία του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου στο νησί και τα πολιτικά μηνύματα που έστειλε μέσω των κηρυγμάτων και των δημόσιων ομιλιών του, προφανώς θεωρούνταν υπεραρκετικά από την Οργάνωση, η προπαγάνδα της οποίας ήταν συμπληρωματική και περιοριζόταν στο στρατιωτικό σκέλος του αγώνα.

Αυξητική τάση στην παραγωγή των φυλλαδίων της ΕΟΚΑ παρατηρείται με την ανάληψη των καθηκόντων του κυβερνήτη από τον Τζον Χάρτιγκ, τον Οκτώβριο του 1955. Την έκδοση φυλλαδίων ενίσχυσε τόσο η εντατικοποίηση της προσπάθειας κατάπνιξης του ένοπλου κινήματος, όσο και η ένταση της βρετανικής προπαγάνδας η οποία συνόδευε τα στρατιωτικά μέτρα καταστολής. Κάτι που ίσως να οφείλεται και στην πρώτη συνειδητοποίηση εκ μέρους των Βρετανών των μεθόδων και των μέσων αγώνα της ένοπλης οργάνωσης. Η ΕΟΚΑ λοιπόν βρέθηκε σε μια θέση στην οποία θα έπρεπε να απαντήσει στη βρετανική προπαγάνδα επί θεμάτων που δεν μπορούσε να ομιλεί δημόσια ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, κυρίως επί των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Σταδιακή αύξηση παραγωγής προκηρύξεων παρατηρείται μετά την κήρυξη της ΕΟΚΑ ως παράνομης οργάνωσης στις 15 Σεπτεμβρίου 1955 και του νησιού σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης στις 26 Νοεμβρίου του ίδιου έτους. Μετά την κήρυξη της ως παράνομης, όπως ήταν αναμενόμενο, η ΕΟΚΑ επιχειρούσε μέσα από στοχευμένη προπαγάνδα να εξουδετερώσει την προπαγάνδα των Βρετανών περί «τρομοκρατίας» η οποία εντεινόταν και αυτή σταδιακά.

Μετά την εξορία όμως του Αρχιεπισκόπου στις 9 Μαρτίου 1956, τη συστηματική παρεμβολή παρασίτων από τους Βρετανούς στις εκπομπές του αθηναϊκού ραδιοφώνου³ τον Μάιο του 1956 και τους πρώτους απαγχονισμούς αγωνιστών της ΕΟΚΑ, καθώς και εξαιτίας της περαιτέρω έντασης της κατασταλτικής δράσης και της αποικιακής προπαγάνδας εντός του νησιού, ο Διγενής θεώρησε σκόπιμο να κλιμακώσει και την προπαγάνδα της Οργάνωσης. Μετά την εξορία του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου ο Γ. Γρίβας διείδε την πολιτική σκοπιμότητα που έκρυβε η πράξη των Βρετανών. Κύριος σκοπός λοιπόν της εξορίας ήταν, με την απομάκρυνση της ηγετικής προσωπικότητας του Αρχιεπισκόπου, να εξέλπιε η πολιτική καθοδήγηση από τον ελληνικό κυπριακό λαό και να γινόταν κατορθωτή η εξεύρεση και προώθηση στο σκηνικό των λεγόμενων «μετριοπαθών», οι οποίοι θα ήταν «διαλλακτικοί» και πρόθυμοι να συζητήσουν με τους Βρετανούς και κυρίως διατεθειμένοι να αποδεχθούν και να προσυπογράψουν τα σχέδια τους. Για καταπολέμηση λοιπόν των βρετανικών προθέσεων, για άσκηση πολιτικής καθοδήγησης και συντονισμό πολιτικής και στρατιωτικής προπαγάνδας, ο Γρίβας - Διγενής δημιούργησε την ΠΕΚΑ (Πολιτική Επιτροπή Κυπριακού Αγώνος) τον Αύγουστο του 1956⁴. Το κυριότερο μέσο επικοινωνίας της νέας οργάνωσης με τον λαό ήταν επίσης τα φυλλάδια. Ως εκ τούτου, με την ίδρυση της ΠΕΚΑ παρουσιάζεται κατακόρυφη αύξηση στην έκδοση φυλλαδίων.

Επόμενη τομή στην παραγωγή προκηρύξεων αποτελεί το 1957 και συγκεκριμένα τα μέσα του έτους, χρονική περίοδο κατά την οποία οργανώνεται η ΑΝΕ (Άλκιμος Νεολαία ΕΟΚΑ) και εκδίδει και η ίδια φυλλάδια⁵. Το

3 Το αθηναϊκό ραδιόφωνο με τις εκπομπές του για την Κύπρο αποτελούσε κατά τους Βρετανούς έναν από τους κυριότερους αίτιους της αναταραχής στο νησί.

4 Πληροφορίες για την ίδρυση και την αποστολή της ΠΕΚΑ στο Γ. Γρίβας-Διγενής, *Απομνημονεύματα*, σσ. 129-130. Επιπλέον πληροφορίες και κατάλογοι επικεφαλής των ομάδων στο Γ. Γρίβας-Διγενής, *Χρονικό* σσ. 25-30.

5 Στα βρετανικά αρχεία το πρώτο φυλλάδιο της ΑΝΕ εντοπίζεται να είχε κυκλοφορήσει στις 24 Ιουλίου 1957. British National Archives (BNA), CO 926/672, The deserters, ANE, 394/57.

υλικό της ANE, σε σύγκριση με αυτό του Διγενή, της ΕΟΚΑ και της ΠΕΚΑ, είχε ακόμη πιο συγκεκριμένο κοινό, κυρίως τους μαθητές, και επομένως πιο συγκεκριμένο στόχο. Με την πάροδο του χρόνου και την καλύτερη οργάνωση της ANE εκδίδονται φυλλάδια πιο συστηματικά και με συγκεκριμένες θεματικές. Η κυκλοφορία όμως των παράνομων περιοδικών, πρώτα του «Εγερτηρίου Σαλπίσματος» και κατά δεύτερο της «Αγωγής των Νέων»⁶ μείωσε την παραγωγή μεμονωμένων φυλλαδίων από την ANE. Η οργάνωση, πλέον, είχε στην υπηρεσία της ένα πιο αποτελεσματικό μέσο, το περιοδικό, στο οποίο μπορούσε να αναλύει εκτενέστερα περισσότερα θέματα απ' ό,τι στις μία ή δύο σελίδες των φυλλαδίων.

Παρ' όλα αυτά, κορύφωση στην παραγωγή φυλλαδίων παρατηρείται το 1958 εξαιτίας διαφόρων γεγονότων. Κατ' αρχάς έχουμε στην αρχή του έτους την απόφαση για έναρξη της Παθητικής Αντίστασης. Ως μορφή αγώνα, η Παθητική Αντίσταση αποτελούσε άγνωστο μέτρο για τους Κύπριους. Για τον λόγο αυτό, κυρίως η ΠΕΚΑ, η οποία είχε επιφορτιστεί με τον συντονισμό και την καθοδήγησή της, έπρεπε να επικοινωνεί τακτικά με τον λαό για να εξηγήει την αναγκαιότητα του νέου τρόπου αντίστασης, για να καταπολεμά τις αντιδράσεις από θιγόμενες ομάδες πληθυσμού και για να δίνει κατευθυντήριες γραμμές για την κλιμάκωση της νέας μορφής μαζικού αγώνα. Τα πιο πάνω απαιτούσαν έκδοση φυλλαδίων στα οποία δίνονταν γραπτώς οδηγίες, απαντήσεις και επιχειρήματα. Επιπλέον παράγοντες που οδήγησαν στην αύξηση της κυκλοφορίας φυλλαδίων εντός του 1958 ήταν οι δικαιοδικές συγκρούσεις που κορυφώθηκαν το καλοκαίρι του ιδίου έτους και το σχέδιο Μακμίλαν με την πρωτοφανή για τα ως τότε δεδομένα πρόνοια του περί μονομερούς επιβολής του. Η Οργάνωση λοιπόν έπρεπε εν μέσω αυτού του κυκεώνος να φροντίζει να κρατά υψηλά το αγωνιστικό φρόνημα των Κυπρίων ώστε να μην λιποψυχήσουν μπροστά στους κινδύνους και να χάσουν την εμπιστοσύνη τους στην πολιτική και στρατιωτική ηγεσία του αγώνα.

Η παραγωγή λοιπόν των φυλλαδίων σχετιζόταν με την ανάγκη της Οργάνωσης για επικοινωνία με τον λαό. Η σημασία της λαϊκής συναίνεσης και υποστήριξης στο ένοπλο κίνημα ήταν εξαιρετικής δεδομένη. Η αλληλουχία όμως των γεγονότων, τα οποία η Οργάνωση θεωρούσε σκόπιμο να αναλύει με τρόπο που να εξυπηρετεί την ίδια, καθώς και η προσπάθεια των Βρετανών να φθείρουν την εμπιστοσύνη των Κυπρίων τόσο προς τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο όσο και προς τον Γ. Γρίβα, δημιούργησαν την ανάγκη επιπλέον παραγωγής φυλλαδίων. Η έκδοση φυλλαδίων, παρότι είχε άμεση σχέση με τις επιχειρήσεις της Οργάνωσης, δεν ήταν πάντοτε άμεσα συνδεδεμένη με αυτές. Παρατηρούμε λοιπόν ότι εν καιρώ εκχειρίας η Οργάνωση δεν σταματούσε, ούτε μείωνε την παραγωγή των φυλλαδίων. Αντιθέτως, είχε γίνει αντιληπτό ότι ενόσω η Οργάνωση παρέμενε αδρανής στον στρατιωτικό τομέα, η προπαγάνδα ήταν το μέσο διά του οποίου θα καταρρίπτονταν κατ' αρχάς τα επιχειρήματα ότι εκχειρία σήμαινε ήττα της Οργάνωσης, και, κατά δεύτερον, θα εξακολουθούσε η επικοινωνία της οργάνωσης με τον λαό. Γι' αυτό λοιπόν τον λόγο, παρότι παρουσιάζονται αυξομειώσεις στην ένταση της δράσης της οργάνωσης, στον τομέα της προπαγάνδας μέσω κυρίως των φυλλαδίων, παρουσιάζεται σταθερά αυξητική τάση. Σύμφωνα λοιπόν με αυτά, μπορεί η δράση να προσέδιδε στην προπαγάνδα μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα επενεργώντας υποστηρικτικά, αλλά από τη στιγμή που η

⁶ Με επιμέλεια των Μίχη Α. Μιχαηλίδη, Αντώνιου Π. Αποστολίδη και Μιχαλάκη Ι. Μαραθεύτη, το Ίδρυμα Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ έχει προχωρήσει σε επανέκδοση των 32 τευχών του Εγερτηρίου Σαλπίσματος που είχαν κυκλοφορήσει από τον Οκτώβριο του 1957 μέχρι τον Φεβρουάριο του 1959. Στον τόμο περιλαμβάνεται μάλιστα και το 33^ο τεύχος το οποίο, παρότι ήταν έτοιμο για εκτύπωση, δεν κυκλοφόρησε λόγω της υπογραφής των συμφωνιών της Ζυρίχης στο Λονδίνο. Επιπλέον, με πρωτοβουλία του Φοίξου Δημητριάδη επανεκδόθηκε η σειρά των 15 τευχών της «Αγωγής των Νέων», από τον Σεπτέμβριο του 1958 μέχρι τον Μάρτιο του 1959. Βλ.: Μίχης Α. Μιχαηλίδης, Αντώνιος Π. Αποστολίδης, Μιχαλάκης Ι. Μαραθεύτης (επιμ.), *Εγερτήριο Σάλπισμα* (Λευκωσία: Ίδρυμα Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, 1999) και Φοίξος Δημητριάδης (επιμ.), *Αγωγή των Νέων* (Λεμεσός: χ. ε., 1994).

συμπαράσταση του πληθυσμού ήταν εκ των ων ουκ άνευ, η ανάγκη για χρήση της προπαγάνδας ήταν έντονη και συνεχώς αυξανόμενη, γεγονός που αντικατοπτρίζεται και στην παραγωγή των φυλλαδίων. Πολύ εύγλωττα ο Γρίβας-Διγενής καταγράφει στη σελίδα 334 των απομνημονευμάτων του: «Εν τελευταία αναλύσει, οι αγώνες **κερδίζονται κυρίως με την ψυχήν** και ουχί με τα όπλα»⁷.

Ε. Ο. Κ. Α.

Κρατικό Αρχείο Κύπρου

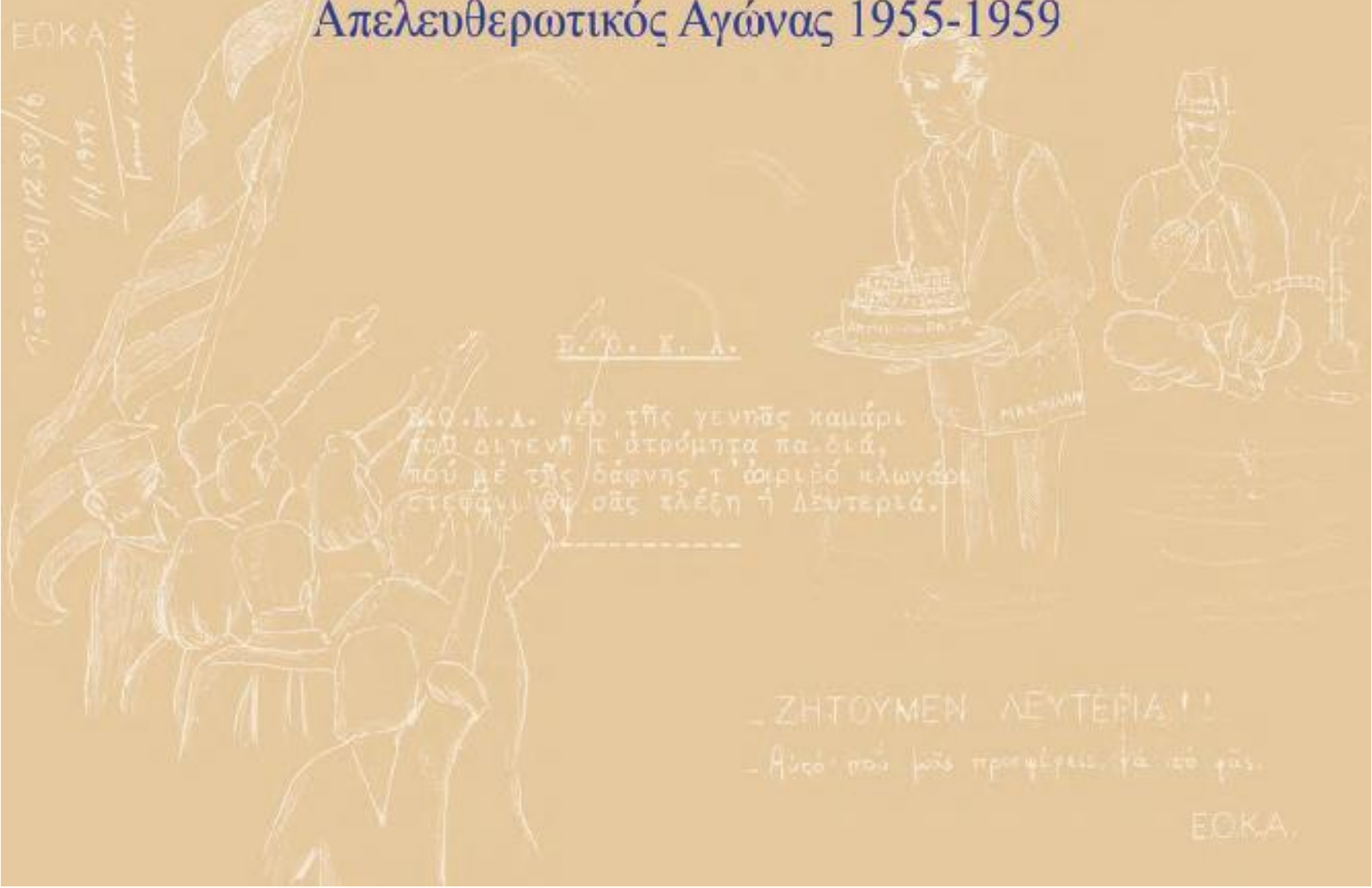

Ε ΟΚΑ Ε ΟΚΑ νέ- ο τής γε- νιάς κα- μά- ρι

τοῦ δι- γε- νή τ' α- τρώ- μη- τα τὰ οἶα κού με τῆς δάφνης

Προπαγάνδα – Αντιπροπαγάνδα Απελευθερωτικός Αγώνας 1955-1959

Ε. Ο. Κ. Α.

Ε.Ο.Κ.Α. νέο τής γενιάς καμάρι
τοῦ διγενή τ' ατρώμητα πα- οἶα,
πού με τῆς δάφνης τ' αἰριό κλωνάρι
στεφάνισ' σὰς κλέση τ' Δευτεριά.

ΖΗΤΟΥΜΕΝ ΛΕΥΤΕΡΙΑ!
Από πού μας προφέρετε, τὰ πό ρις.
Ε.Ο.Κ.Α.